

О. Є. Ходченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

АДАПТАЦІЯ МЕНОНІТІВ У ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ (1874–1923 рр.)

Розглянуто питання трансформації головних ознак групової ідентичності російських менонітів у поліетнічному суспільстві Північної Америки.

Ключові слова: ідентичність, меноніти, конгрегація, Північна Америка.

Рассмотрен вопрос трансформации основных признаков групповой идентичности российских меннонитов в полиэтничном обществе Северной Америки.

Ключевые слова: идентичность, меннониты, конгрегация, Северная Америка.

The question of transformation of Mennonite group identity in polyethnic society of North America is considered.

Key words: identity, Mennonites, congregation, North America.

Меноніти як етноконфесійне, згуртоване вірою співтовариство з трьохсотрічною історією мали характерні спільні ознаки, тобто групову або корпоративну ідентичність. Групова ідентичність безпосередньо виникає з культури, менталітету та громадського устрою, які і формують соціально-психологічну спільність, а у випадку менонітів, також, і з особливостями власного віровчення, оскільки церква завжди активно і безпосередньо брала участь у формуванні кожної особистості співтовариства.

Надалі питання буде розглянуте на рівні окремих конгрегацій і всього співтовариства менонітів зокрема.

Як доведено дослідженнями, здатність до адаптації різних менонітських конгрегацій в умовах США та Канади істотно відрізнялася і залежала від групових культурно-релігійних пріоритетів. Ці ж пріоритети обумовлювали різну сприйнятливість кожною конгрегацією політичних, соціальних та культурних подій, що відбувалися навколо і впливали з часом на зміни у характерних спільних ознаках ідентичності. Такими ознаками, що відрізняли прибулих з Росії у 1874 р. іммігрантів-менонітів від решти суспільства були:

- своєрідне трактування Священного писання;
- негативне ставлення до військових конфліктів і військової служби;
- недовірливе ставлення до влади, сторожке співробітництво з владними структурами;
- прийняття віри у дорослому віці;
- релігійне виховання кожного члена співтовариства, церковний контроль над загальною освітою;
- німецька мова спілкування;
- історична культурна спадщина;
- схильність до захисту товариства від зовнішніх впливів (соціальний ізоляціонізм);
- прихильність до колективізму в поселеннях і в праці (рівні умови розподілу землі, оригінальні суспільні системи взаємодопомоги);
- схильність до сільського способу життя;
- етика особистої моралі;
- ендогамні шлюби.

Ці ознаки можна умовно згрупувати, виділивши з них три групи: релігійну (теологічну), соціальну і культурну. *До першої групи* можна віднести: трактування Священного писання, неприйняття мілітаризму, помірковане ставлення до вла-

ди, релігійне виховання та контроль за освітою, усвідомлене сприйняття віри у дорослому віці. *До другої групи:* соціальний ізоляціонізм, прихильність до сільського способу життя, колективізм, суспільні системи взаємодопомоги. *До третьої групи:* мову спілкування, історико-культурну спільність, етику особистої моралі, ендогамні шлюби.

Трансформація цих ознак із часом характеризувала і зміну рис ідентичності.

Ознаки, які віднесено до першої групи, мало змінилися у період, що розглядається (1874–1923 рр.): загальні постулати віри, усвідомлене хрещення у дорослому віці, осуд мілітаризму залишилися стійкими ідентифікаторами менонітів. Свідченням неприйняття мілітаризму є те, що тільки 6 % членів конгрегацій, які увійшли до Загальної конференції дали згоду служили у допоміжних військах у період Першої світової війни [13, с. 194]. Усі громади залишилися вірними принципу релігійного виховання дітей у родинях та церквах. Винятком у цій групі є питання відділення світської влади від церковної, а також співробітництво з владою. Світська освіта у Канаді під тиском уряду з часом була відділена від релігійної. Тільки громади Саммерфельд, Фюрстенландер і Хортиця в провінціях Саскачеван і Альберта зуміли зберегти релігійну і загальну освіту підконтрольними церкві до початку 30-х рр. ХХ ст. У США усі конгрегації без винятку прийняли світську освіту з розумінням. Уже в 1878–1880 рр., як необхідну для збалансованого розвитку товариства.

Співробітництво з місцевою владою було встановлено всіма конгрегаціями у США протягом перших трьох років після прибуття. У Канаді взаємодія з органами влади була розпочата громадою Бергталер із Західної колонії (провінція Манітоба) в 1882–1883 рр. [4, с. 77; 12, с. 286–287], Саммерфельд – у 1908 р. [4, с. 101], Кляйне-Гемайнде у 1911–1919 рр. [6, с. 232; 8, с. 84]. Фюрстенландер тільки вимушено виконувала муніципальні рішення і до 1920 р. фактично управляла у своїх поселеннях самостійно [12, с. 227]. Надалі Бергталер охоче співпрацювали з владними структурами, у тому числі, в політичній сфері, Саммерфельд і Кляйне-Гемайнде – сторожко і в політичній сфері активності не виявляли. У Фюрстенландер недовірливе ставлення до влади майже не змінилося. На північно-західних землях Канади більшість громад також довго намагалися мінімізувати взаємини із владою. Винятком було співтовариство Розенорт (Rosenorter), до якого входили представники різних конгрегацій з Канади і США, а також німці-лютерани [5, с. 324–325], об'єднання конгрегацій Братів-менонітів во Христі, Бергталер і менонітів з Онтаріо в районі Дідсбері Карстейрс, які охоче співпрацювали з владою і виявляли активність у місцевих політичних справах.

Друга група, а саме *соціальні ознаки ідентичності*, зазнали суттєвих змін. Переорієнтація етичних норм життя у напрямі індивідуалізму і особистого добробуту, замість колективного, зруйнували соціальний ізоляціонізм, а з ним і комунальні поселення, громадське землекористування і суспільні системи взаємодопомоги. Ці інститути збереглися тільки в громадах Саммерфельд, Фюрстенландер і Хортиця в Саскачевані. Із розглянутих соціальних ознак повсюди зберігся тільки сільський спосіб життя, у якому, починаючи з 1880-х рр. також відбулася помітна тенденція до змін. Деякі меноніти, ставши підприємцями, переселилися у міста.

У *культурній складовій ідентичності* протиставлення між менонітами і домінуючим суспільством виявилось головним чином у питанні збереження німецької мови, найбільш вираженим ідентифікатором спільноти слідом за віровченням Менно Сімонса. Меноніти були культурно пов'язані з європейськими німцями, також вони більш ніж триста років розмовляли і мислили німецькою. Перехід на англійську мову був непростим. У США він здійснився порівняно швидко і безболісно, а у Канаді тривав понад п'ядесят років. Скрізь мотивація була одна – бажання молоді спілкуватися, а це було можливим лише при знанні мови нової країни. Процес підсилювався прагненням молодих лідерів проповідувати неменонітам свою віру [10]. У США культурно-лінгвістичне пристосування до

англійської мови почалося безпосередньо після переселення. До 1878 р. усі конгрегації схвалили введення англійської мови у школах [3, с. 8] і поступово увели білінгвізм у побутове спілкування. У Канаді навпаки, крім громади Бергталер із Західної колонії і Штейнбах із Східної, усі конгрегації пручалися цьому процесу аж до 1918 р., а у провінціях Саскачеван і Альберта громади Саммерфельд, Фюрстенландер і Хортиця – до 1930-х рр. Побутове спілкування німецькою мовою в цих конгрегаціях тривало до кінця 1950-х рр. [1].

Етика особистої моралі містила в собі скромний спосіб особистого життя, осуд швидкого збагачення, хвастоців, пияцтва, паління, азартних ігор, використання модного одягу. Майнова диференціація у 1880-х рр. поступово поділила менонітів за цими маркерами на лібералів і консерваторів. У середовищі консервативних громад (Фюрстенландер, Саммерфельд, Хортиця, більшість Кляйне-Гемайнде) носіння модного одягу і зміни у зовнішньому вигляді засуджувалися. З іншого боку, ліберали доводили, що «зачіска, довжина бороди, колір одягу, довжина плаття і ширина кінців капелюха несуттєві для християнської віри» [10]. Унаслідок етичних розбіжностей виникли два культурних напрями: частина менонітів зберегли колишні моральні цінності, а інші – змінили їх, наблизивши до стандартів домінуючого суспільства, особливо у зовнішньому вигляді. Щодо питань паління, вживання алкоголю та азартних ігор навіть ліберали у своїй більшості намагаються дотепер дотримуватися старих традицій [10].

Шлюби менонітів з неменонітами були рідкісним явищем протягом усього розглянутого періоду. Наприклад, у селі Блюменорт протягом 35 років було укладено три шлюби з представниками німецьких лютеран [11, с. 5]. З англійськими канадцами за 23 роки (станом на 1897 р.) по всіх менонітських громадах у Манітобі було укладено лише п'ять шлюбів [2, с. 1].

Таким чином, можна зробити висновок, що теологічна складова ідентичності, окрім питання контролю церкви за освітою, а також культурна складова, за винятком зміни стилю одягу, а у Сполучених Штатах і в мовному питанні, практично мало змінилися. У цей же період соціальна складова ідентичності, окрім ознаки сільського статусу, змінилася істотно.

Багаторазові переселення були частиною історії менонітів. Вони йшли туди, де їм пропонували притулок від переслідувань і засоби до існування. Налаштованість мігрувати здебільшого проявляли консервативні групи. Вони першими реагували на погрози власним релігійним принципам. У той же час ліберальні групи доволі часто відсіювалися і асимілювалися протягом усієї історії менонітства [10]. Саме консерватори і були найщирішими охоронцями традицій, релігії і культури, що тривало в Північній Америці, а згодом, і в Південній Америці.

Канадські меноніти значно більше шанували традиційні риси. Вони почували себе менонітами і навколишнє суспільство бачило в них специфічну етноконфесійну спільність. Релігійно-культурну ідентичність меноніти підтримували не тільки церковним і шкільним вихованням, але й за допомогою власних видань.

У той же час, із комплексу аналізованих ознак ідентичності необхідно виділити головні. Такими, на наш погляд, є: власна віра, мова спілкування і історична спадщина. Релігія була загальнооб'єднуючим початком менонітського руху. Вона, а не етнічна приналежність була тим засобом, що консолідувала менонітів разом як етноконфесійну групу. Коли вони мігрували з однієї країни в іншу, саме віра допомагала їм вижити і сформуватися в історичному плані. Поділ менонітів на різні церковні конгрегації не був проявом різних церковних догм, він, здебільшого, віддзеркалював різні етичні цінності і підходи до життя. Церква і зараз продовжує залишатися найбільш значимою установою. Вона не тільки дає колективну підтримку, але й зберігає культурні і релігійні цінності.

Німецька мова, як ідентифікатор, незважаючи на політику асиміляції, збереглася в Канаді як загальноприйнята мова спілкування між менонітами, а німець-

комовні школи в деяких місцях існували ще у 1986 р. [7]. У США в деяких конгрегаціях німецькою мовою користувалися до 1941 р., а викладання в декількох класах недільних шкіл збереглося до 1970 р. [3, с. 8]. Саме спроби насильницької англолінгвофікації в Канаді стали однією із причин рееміграції частини консервативних конгрегацій [9, с. 219–220; 7].

Важливу культурологічну функцію відіграє історична пам'ять – вона формує ідентичність у часовій перспективі і встановлює зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім. Історія для менонітів це не тільки опис подій свого життя, але й включення кожної людини в історичний процес. У менонітів склалася практика вести біографічні записи, в яких відзначали події життя кожної людини. Важливе значення мали і усні перекази, які носили більшою мірою релігійний характер. Більше ніж трьохсотрічна історія менонітів – це історія важких випробувань, змушених переселень, виживання і пристосування до нових життєвих умов в ім'я збереження і продовження богослужбового життя у межах свого віровчення. Вони були змушені відвойовувати землю у моря в Голландії, будуючи дамби, осушувати болотисті низини Вісли, що привчило їх до колективізму. Так виникли традиції компактного проживання, суспільної і фінансової взаємодопомоги, фонд допомоги сиротам і неможливим, страхування від пожеж. Упродовж століть вони користувалися гімнами і проповідями, народженими в Голландії, частково модернізованими в Пруссії і Росії, пронесли через століття принцип неопору і неучасті у воєнних діях. Постійні утиски і гоніння, переселення із країни у країну навчили їх не довіряти владі і намагатися дистанціювати співтовариство від звичаїв оточуючого соціуму. Вимушено переселившись у Пруссію, вони із часом змінили голландську мову на німецьку, зробивши її на довгий час своїм ідентифікатором. Організація компактного поселення була запозичена з господарських методів російських селян (так званий «мир»). Уведення неогородженої системи землекористування також походить із російського способу ведення господарства. Поселення, які виникли в Росії, з часом, у результаті відмінності мов спілкування, повністю сформувалися як гомогенні, що стало частиною соціальної спадщини менонітів. Формою соціальної характеристики групи стала спільна керованість сільських структур церковною і цивільною владою, а також пруське спадкоємне право (принцип неподільності ферми – землі й господарства – зароджений в Пруссії).

Усі установи, організаційні форми, мова і інші ознаки стали традиційними елементами, частиною культури менонітів і були перенесені в північноамериканське суспільство. Жодна з установ не була їх винаходом. Вони свідомо сприймали і відбирали ті форми, які були їм зручні, а церква завжди була вирішальним фактором збереження прийнятих коли-небудь рис культури. Тому релігія і історична спадщина є головними груповими ідентифікаторами цього співтовариства, де кожний віруючий є діючою особою історії.

Таким чином, незважаючи на усі дії урядів США і Канади, що проводили стосовно іммігрантів асиміляційну політику, особливо у 1914–1920-х рр., етноконфесійна група менонітів на основі об'єднуючого віровчення знайшла в собі духовні сили пристосуватися до життя в більш потужній соціальній системі, прийнявши її мову, мислення, культуру, практику ділових відносин, і в той же час успішно уникнути розпаду і асиміляції. Як етноконфесійна група, зазнавши серйозного тиску, вони не були настільки дезорганізовані, щоб утратити свою віру. Навпаки, менонітське співтовариство значною мірою є специфічною соціальною системою, закритою щодо інших конфесійних груп. Воно залишається ендогамною, досить рідко шлюби укладаються поза групою. У Канаді меноніти продовжують компактно проживати в сільській місцевості, маючи тенденцію до стійкого розширення по периферії. Їм довелося розстатися з багатьма традиціями минулих століть, але вони придбали нові, які дали можливість продовжити їхнє існування. Історія менонітів як етноконфесійної групи триває, оскільки вони відчувають і ідентифікують себе *менонітами*.

Бібліографічні посилання

1. **Bender H. S.** Sommerfeld Mennonites / H. S. Bender, A. Ens, J. Peters [Електронний ресурс] / Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia Online. Retrieved 17 September 2008. – Режим доступу: <http://www.gameo.org/encyclopedia/contents/S666ME.html>.
2. Daily Nor'Wester. – 1897. – 7 April. – Page 1.
3. **Deitsch, Däätsch, Düütsch, Dietsch: The Varieties of Kansas German Dialects after 150 Years of German Group Settlement in Kansas** [Електронний ресурс] / [ed. by William D. Keel]. – Режим доступу: http://www2ku.edu/.../Verieties_of_Kansas_German_Dialects.pdf.
4. **Ens G. J.** Volost and Municipality: The R.M. of Rhineland, 1884–1984 / G. J. Ens. – Canada, Manitoba, 1984.
5. **Epp F. H.** Mennonites in Canada / F. H. Epp: in 3 vols. – Toronto: , 1974. Vol. 1: Mennonites in Canada, 1786–1920. The History of a Separate People.
6. **Francis E. K.** The Mennonite School Problem in Manitoba / E. K. Francis // Mennonite Quarterly Review. – 1953. – July. – №3. – Vol. XXVII. – P. 204–236.
7. **Friesen M. W.** Bergthal Mennonites / M. W. Friesen, C. J. Dyck [Електронний ресурс] / Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia Online. Retrieved 20 April 2009. – Режим доступу: <http://www.gameo.org/encyclopedia/contents/B474ME.html>.
8. **Goertzen T. D.** The Mennonite Dialectic. A survey of the Culture and Physical Morphology of Steinbach / T. D. Goertzen. A Thesis of Master of Landscape Architecture, University of Manitoba, Canada, Manitoba, 2000.
9. Hague-Osler Mennonite Reserve 1895–1995. – Saskatoon, Saskatchewan: Hague-Osler Reserve Book Committee, 1995.
10. Intergroup Relations [Електронний ресурс] / The Encyclopedia of Canada's Peoples / Mennonites / [ed. by Harry Loewen]. – Режим доступу: <http://multiculturalcanada.ca/Encyclopedia>.
11. **Loewen R. K.** Old Ways under New Skies: Blumenort, Manitoba, 1874–1910 / R. K. Loewen // Manitoba History. – 1985. – № 9. – P. 3–10.
12. **Sawatsky R. J.** A Comparison of the Mennonite and Doukhobor Emigrations from Russia to Canada, 1870–1920 / R. J. Sawatsky. – Thesis for Master of Arts. – Dalhousie University, Halifax, Nova Scotia, 1998.
13. **Unruh A. J.** The Helpless Poles / Abe J. Unruh. – Freeman, South Dakota, 1973.

Надійшла до редколегії 22.01.2011

УДК 94(430): 341.341(=161.1) «1914/1918»

Т. В. Мінаєва

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

**РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ В ТАБОРАХ НІМЕЧЧИНИ
В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ:
ОСНОВНІ ПОРУШЕННЯ НОРМ УТРИМАННЯ**

Досліджено основні порушення утримання російських військовополонених в німецьких таборах у роки Першої світової війни. З'ясовано, що Німеччина не мала належних приміщень для утримання основних мас полонених, харчування було вкрай недостатнім, полонені часто використовувалися на роботах безпосередньо військового характеру, була створена ціла система покарань полонених.

Ключові слова: військовополонені, Перша світова війна, табори для полонених, права військовополонених.

Исследованы основные нарушения содержания русских военнопленных в немецких лагерях в годы Первой мировой войны. Выяснено, что Германия не имела